

Univerzita Palackého v Olomouci

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS PHILOSOPHICA

Ucrainica

IX

Současná ukrajinistika
Problémy jazyka, literatury a kultury

Olomouc 2020

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS PHILOSOPHICA

Philologica 2020

UCRAINICA IX

SOUČASNÁ UKRAJINISTIKA

Problémy jazyka, literatury a kultury

Sborník příspěvků

Univerzita Palackého v Olomouci

UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLMUCENSIS
FACULTAS PHILOSOPHICA

Philologica 2020

UCRAINICA IX

**SOUČASNÁ UKRAJINISTIKA
PROBLÉMY JAZYKA, LITERATURY A KULTURY**

Sborník příspěvků

Univerzita Palackého v Olomouci

OLOMOUC 2020

Recenzenti:

Prof. Ludmila Stěpanova, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)

Prof. Oleh Tyshchenko, DrSc. (Lvivskyj deržavnyj universytet bezpeky žytědijalnosti)

Redakční rada:

Prof. Alla Arkhanhelska, DrSc. - předsedkyně

Prof. Anatolij Zahnitko, DrSc. čl. kor. NAVU

Prof. Ludmila Stěpanova, CSc.

Doc. Halyna Siuta, DrSc.

Prof. Nadiia Balandina., DrSc.

Prof. Oleh Tyshchenko, DrSc.

Prof. Olena Levchenko, DrSc.

Doc. Liudmyla Tarnashynska, DrSc.

Doc. Oksana Taran, CSc.

Mgr. Uljana Cholodová, Ph.D.

Mgr. Radana Merzová, Ph.D.

Sborník vznikl za spolupráce se zahraničními partnery Univerzity Palackého, kterými jsou:

Institut pro ukrajinský jazyk Národní Akademie věd Ukrajiny

Institut pro ukrajinskou literaturu Tarase Ševčenka Národní akademie věd Ukrajiny a

Národní univerzita Lvovská Polytechnika

Za obsah, jazykovou a stylistickou správnost odpovídají autoři příspěvků.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

Editor © Alla Arkhanhelska, Radana Merzová, Oxana Taran, 2020

Univerzita Palackého v Olomouci, 2020

ISBN 978-80-244-5744-4 (print)

ISBN 978-80-244-5745-1 (CD)

ISSN 0231-634X

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	11
ПРОБЛЕМИ СИНХРОНІЙНОЇ ТА ДІАХРОНІЙНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	13
Барань Єлизавета ШТВАН УДВАРІ — ЛЕКСИКОГРАФ, ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКО- УГОРСЬКИХ, РУСИНСЬКО-УГОРСЬКИХ МІЖМОВНИХ КОНТАКТІВ	15
Бігдай Марія ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА ДІЄСЛІВ ВІДНОШЕННЯ.....	23
Борисов Володимир ОСОБЛИВОСТІ ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У ТЕРМІНО- СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ	29
Брус Марія ДІАХРОННИЙ І СИНХРОННИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	33
Вознюк Юлія СПОСОБИ НЕОСЕМАНТИЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ.....	40
Газдаг Вільмош СЕМАНТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ у ЗАКАРПАТСЬКИХ УГОРСЬКИХ ГОВОРАХ	44
Гірняк Світлана ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ХСІХ ТОМУ «ЗАПИСОК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА»..	53
Загородня Ольга УКРАЇНСЬКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА В АСОЦІАТИВНОМУ ЕКСПЕРИМЕНТІ ЯК ІЛЮСТРАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.....	61
Йодловська Аліна ПЕРЦЕПТИВНИЙ МОДУС «СМАК» ТА ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЯ У СТРУКТУРІ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ (ЗА СЛОВНИКАМИ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)	69
Казмирова Ірина КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У ДІАХРОНІЙНОМУ АСПЕКТІ.....	74
Кузь Галина БІБЛІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ З АНТРОПОНІМНИМИ КОМПОНЕНТАМИ (УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКІ ПАРАЛЕЛІ).....	81

Кульчицький Ігор ФОРМАЛІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ТЕКСТУ ПРИ ВИКОРИСТАННІ КОРПУСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	86
Ліхнякевич Ігор ЛІНГВОСТАТИСТИЧНИЙ ПРОФІЛЬ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Е. М. РЕМАРКА «ТРИУМФАЛЬНА АРКА»	93
Невська Юлія МАНІФЕСТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЕВІДЕНЦІЙНОСТІ В ЕПІСТОЛЯРІЇ М. КУЛІША	99
Процик Ірина «ГРАВ Я ТОДІ З «ЛЕНЬОМ» СКОЦЕНЕМ І «ЛЬОЛЬОМ» МІКЛЬОШЕМ В НАПАДІ»: ПРИЗВИСЬКА УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛІСТІВ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ	104
Редько Євген "ДВІ СЛОВІ" ПРО ГЕНЕЗУ УКРАЇНСЬКИХ АРГО.....	111
Романюк Юлія ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄСЛІВ- ЖАРГОНІЗМІВ У ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ.....	116
Суховій Оксана ГРАФІКО-ОРФОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РУКОПИСНОЇ ЗБІРКИ «КАЗАНЬ» ВАРЛААМА ЯСИНСЬКОГО.....	121
Таран Оксана ОДИНИЦІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАГАЛЬНОГО СЛЕНГУ З ПОГЛЯДУ ПОХОДЖЕННЯ	126
Царалунга Інна КОНСОНАНТИЗМ УКРАЇНСЬКОГО ДІЛОВОГО ПИСЬМЕНСТВА ХІV СТ. У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ МОВНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ.....	133
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ І ДИСКУРСУ.....	141
Левченко Олена ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕГМЕНТІ ІНТЕРНЕТУ (ПОЛЬСЬКІ ІНТЕРТЕКСТЕМИ В УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ)	143
Мешков Володимир СТАБІЛІЗОВАНІ Й НЕОЛОГІЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ БЛОГОСФЕРІ	149

Наєнко Галина УКРАЇНСЬКІ ІНТЕРФЕРЕМИ В ПЕРЕКЛАДАХ СИМОНА ТОДОРСЬКОГО ...	154
Петренко Анастасія ІСТОРІЯ ЯК СФЕРА-ДЖЕРЕЛО ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМК.....	160
Сахарова Ольга МОВНІ ЗАСОБИ ГРИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДРАМАТУРГІЙ- НОМУ ДИСКУРСІ.....	166
Сивець Тетяна КОГНІТИВНА МАПА КИЇВОРУСЬКОГО ТЕКСТУ «СЛОВО О ПЛЬКУ ИГОРЕВЪ...».....	171
Сюта Богдан ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ ЯК ЧИННИКИ МОДЕЛЮВАННЯ ЗМІСТІВ У МУЗИЧНОМУ МОВЛЕННІ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	177
Сюта Галина ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ «КУЛЬТУРИ ДИТИНСТВА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ ПРАКТИЦІ.....	186
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ і ЛІНГВОПОЕТИКИ.....	195
Гоцинець Ірина ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ПОВІСТІ А. МИХАЙЛЕНКА «ЗАПАХ ПОЛИНУ»	197
Дядченко Ганна ОБРАЗНА ПАРАДИГМА <i>КОХАННЯ</i> У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	204
Єрмоленко Світлана ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА ДИНАМІКА МОВНО-ЕСТЕТИЧНОГО ЗНАКА <i>ВІТЕР</i>	211
Кравець Лариса МЕТАФОРИ СЛОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ СТ.....	221
Палаш Альона МОВНА ЕСТЕТИКА ОБРАЗУ «ЖІНКА» У МОВОТВОРЧОСТІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО	226
Самойлова Ірина АВТОРСЬКЕ СЛОВО В СЛОВНИКУ МОВИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ Й У ТЛУМАЧНОМУ ЗАГАЛЬНОМОВНОМУ СЛОВНИКУ	233

Сенькович Ольга МЕТАФОРИЗАЦІЯ НЕБА В ПОЕЗІЇ Б.-І. АНТОНІЧА	240
Ткаченко Олена АРХЕТИП БРАТОВБИВСТВА В МІФІ ПРО ЗАСНУВАННЯ РИМА: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ	246
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА Й ЖУРНАЛІСТИКИ 255	
Амір Адріана МІТОЛОГІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ДІЙСНОСТІ В РОМАНІ «ЧОРНИЙ ВОРОН» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА	257
Гладун Дарина ВСТУП ДО ТЕОРІЇ ПОЕТИЧНОГО ПЕРФОРМАНСУ В УКРАЇНІ. ІСТОРІЯ ТЕОРІЇ ПЕРФОРМАНСУ	262
Кондратьєва Світлана СТАНОВЛЕННЯ ЗАДУМУ ТА СТРУКТУРИ П'ЄСИ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО «ЗАВОЙОВНИКИ»	267
Кордонець Олександр ВІДТВОРЕННЯ ДИТЯЧОЇ ПСИХОЛОГІЇ В ОПОВІДАННЯХ «ПИРОГИ З ЧЕРНИЦЯМИ» І. ФРАНКА ТА «ЖИДІВСЬКА ДИТИНА» Н. КОБРИНСЬКОЇ	271
Лях Тетяна ЛЮДИНА І СВІТ В НОВЕЛІСТИЦІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА: ОНТОЛОГІЧНИЙ МОДУС ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ АВТОРА	277
Чонка Тетяна АНТРОПОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ФАНТАСТИЧНОЇ ПРОЗИ ВОЛОДИМИРА ЛИСА	283
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ ТА ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ 291	
Березюк Юлія РЕАЛІЗАЦІЯ ДИДАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	293
Вайдич Тетяна ЕТНОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СПАДЩИНІ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА	299
Валенкевич Ольга НАУКОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ДИТЯЧИХ ОСВІТНІХ МУЗЕЙНИХ УСТАНОВ	303

Марченков Сергій ОСНОВНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	311
Тимченко Марина, Березюк Олена ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ	316
Шевцова Лариса ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ	319

МЕТАФОРИ СЛОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ СТ.

Кравець Лариса

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
lara.kravets@gmail.com

Метафора — один з основних механізмів пізнання світу та розвитку мовомислення, універсальна категорія сучасної когнітивістики, об'єкт вивчення філософії, логіки, психології, культурології, літературознавства, лінгвістики. Широке функціонування поняття засвідчує, по-перше, масштабність і важливість позначуваного ним явища, по-друге, його складність і багатогранність. Як лінгвоментальний інструмент, за допомогою якого людина пізнає й оцінює позамовну дійсність, метафора виявляє специфіку індивідуального та національного світосприйняття й мовомислення, оприявнює стильові риси мовотворчості, утримує та формує певний образ світу або його фрагмента. Як спосіб перетворення слова метафора є показником когнітивної динаміки поетичного мовомислення, оскільки не тільки актуалізує традиційні образи, а й пропонує нові способи їх переосмислення.

У сучасній українській лінгвістиці проблему метафори вивчають різноаспектно. Традиційні напрямки досліджень — лексико-семантичний, лінгвостилістичний та граматичний [Лисиченко 2008; Єрмоленко 2009; Тараненко 1980; Мойсієнко 2006; Тищенко 2004 та ін). В останні десятиріччя з'явилися когнітивні теорії у зв'язку з виявленням мотиваційної основи процесів метафоризації [Селіванова 2006], визначенням особливостей формування нових образів та їх функціонуванням в поезії, аналізом політичної метафори [Андрейченко 2011].

Українські вчені відзначають, що метафора, зокрема концептуальна, закріплює в мовній формі і виражає характерні ознаки позначуваного, концентрує досвід попередніх поколінь, визначає орієнтири і задає параметри осмислення дійсності [Селіванова 2010: 388]. Метафора здатна впливати на емоції, мислення, поведінку людей, збуджуючи асоціативні ланцюги та актуалізуючи відомі подібні образи [Дж. Лакофф та ін. 2004]. У поетичному тексті метафора демонструє індивідуально-авторське бачення об'єкта, передає неповторність зображуваного предмета чи явища.

Із зміною наукових парадигм актуальність метафори не знижується. Новітній інструментарій дає змогу глибше вивчити феноменальне явище, виявити його потенціал. У свою чергу пізнання метафори допомагає розкривати закономірності розвитку мовомислення людини, її внутрішній світ.

Концепт *слово* в українській поезії ХХ ст. є одним із ключових. Сформований ще в дохристиянській культурі та об'єктивований у мові давньоукраїнських пам'яток, він здобув широку вербальну репрезентацію та метафоричне вираження в українській поезії ХХ ст. Його соціокультурна важливість, особливості функціонування, виражально-зображальний потенціал та специфіка вираження в текстах різних епох стали предметом вивчення лінгвістів, літературознавців, культурологів, філософів [Єрмоленко, 2009, Мойсієнко 2006, Маленко 2010, Сюта 2017].

Мета статті — розкрити закономірності метафоризації концепту *слово* в українській поезії ХХ ст.

Матеріалом дослідження послужили тексти поезії тих українських письменників, які увійшли в історію вітчизняної літератури як визначні постаті, видатні представники літературних течій, шкіл, угруповань ХХ ст.

Основний метод дослідження — метафоричне моделювання, який дає змогу спрощено й формалізовано представити базові метафори, вивчити процеси творення похідних метафор,

простежити основні напрямки і способи розгортання метафоричних моделей у поетичних текстах.

Метафору трактуємо як ментально-мовне явище, що виявляється у використанні мовного знака одного концепту на позначення іншого на основі асоціацій за подібністю чи контрастністю. Відповідно механізм метафори розглядаємо як взаємодію когнітивної структури донорської зони і когнітивної структури реципієнтної зони.

Метафоризація концепту *слово* в мові української поезії ХХ ст. відбувається за декількома моделями, серед яких: *людина* → *слово*, *мед* → *слово*, *тварина* → *слово*, *рослина* → *слово*, *предмет* → *слово*, *вода* → *слово*, *вогонь* → *слово*, *світло* → *слово*, *зброя* → *слово*. Найпродуктивніші з них: *вогонь* → *слово*, *зброя* → *слово*, *тварина* → *слово*, *рослина* → *слово*. Динаміка наведених моделей виявлена в численних художніх метафорах, що є індивідуально-авторськими інтерпретаціями базової метафори. Продуктивність моделі визначає насамперед рівень концептуалізації донорської зони: чим вищий рівень концептуалізації, тим більший динамічний потенціал. Впливають на динаміку метафори також соціокультурні чинники — тип художньої свідомості, світоглядна парадигма доби, естетичні смаки й уподобання митця тощо.

Однією з продуктивних моделей у мові української поезії ХХ ст. є *вогонь* → *слово*, що має тривалу традицію вживання та профілює силу слова. Реалізацію моделі спостерігаємо в поетичній мові І. Франка: *Слова — полова, // Але огонь в одежі слова — // Безсмертна, чудотворна фея, // Правдива іскра Прометейя* (І. Франко. Лісова ідилія). Послугуються нею й інші митці. Найчастотніша форма її вияву — ад'єктивно-субстантивне словосполучення (*вогненне слово*, вживання якого зафіксовано в українській поезії Т. Шевченка: *і їх унініє, і страх // Розвіяла, мов ту полову, // Своім святим огненным словом!* (Т. Шевченко. Марія).

Когнітивна структура *вогонь* заснована на архетипі, який характеризується багатозначністю і амбівалентністю, що зумовлено сутнісними властивостями цієї стихії: спалює і гріє, освітлює і завдає болю, а то й знищує. Образ вогню як духовної, творчої енергії присутній у багатьох дохристиянських віруваннях та є важливою частиною опису Бога в християнстві. Значення слова *вогонь* як стихії та як символу духовності, очищення, виходу за межі людських можливостей визначає актуалізацію в словосполученні *огненне слово* ознак *наснаженості, сили слова*. В українській поезії ХХ ст. цю метафору виявлено в творах митців різних течій, шкіл, угруповань: *Пройнявсь огненними словами, тугу спалюючи* (М. Семенко. Сірий вихор), *з естради несуться натхненно-пророчі, // Безкрайно жагучі, огненні слова* (Г. Чупринка. Арист), *Так ось перед ким на коліна // Я став би — вогненного слова тяжка* (Д. Павличко. Краків), *Залишаю слово своє вогненне* (Ю. Андрухович. На останні гроші придбавши лайнер...). Вживання метафори *огненне слово* в окремих випадках кваліфікуємо як алюзію на творчість Т. Шевченка: *і слово те огнисте і суворе // в кріпацьку душу билося, як море, // Як вал дев'ятий, мчало з даліни, // Рвучи заграти й куті кайдани* (А. Малишко. І слово те огнисте і суворе...). Відгомін міфології та зв'язок із творчістю І. Франка відчутні в рядках: *Дай нам тільки слово — // в богів украдений вогонь* (Д. Павличко. Низькопоклонники).

Рівень концептуалізації донорської зони *вогонь* уможливило появу індивідуально-авторських метафор, в яких на реципієнтну зону спроектовано фази горіння (*горіти, іскрити, палати, тліти*), форми вияву горіння (*іскра, полум'я, жар*), форми підтримання горіння (*багаття, смолоскип, свіча*) та ін.: *Святе, нетлінне наше слово // Горить, як віщій знак, вночі* (А. Малишко. Тарасу Шевченкові), *Слова іскрили // і розлітались навкруги* (О. Різниченко. «Як він читав!»), *Позгасали слова величальні* (Д. Павличко. в домі Хемінгуея під Гаваною), *Може, пише вірші і знаходить // Іскри слова, віщі та грізні* (А. Малишко. Думки при обеліску), *і спопеляють камінь жаром слів, // і спопеляють серце* (А. Малишко. В завійну ніч з незвіданих доріг...), *Почування й слово — смолоскипи* (Д. Павличко. Все не те, коли нема любові).

У мові досліджуваної поезії зафіксовано також асоціативно ускладнені метафори, в основі яких традиційне поєднання семантики вогню, світла з семантикою цвіту, цвітіння, що профілює красу слова: *Проміння слів твоїх стоцвітними огнями, // Стожарами мені горить*

удалині (М. Зеров. Праосінь), *словами-рожами, словами-іскрами горить вогонь // святий* (Б.-І. Антонич. Magnificat).

До продуктивних в українській поезії ХХ ст. належить також метафорична модель *зброя* → *слово*, характерна для модерністської поетики. Як і модель *вогонь* → *слово*, вона профілює велику (вбивчу) силу слова. Одна з найвідоміших реалізацій цієї моделі — поетичні рядки Лесі Українки: *Слово, моя ти єдина зброє, // Ми не повинні загинуть обоє! // Може, в руках невідомих братів // Станеш ти кращим мечем для катів* (Леся Українка. Слово, чому ти не твердая криця...), які імпонували народникам та резонували з ідейними засадами громадянської лірики ХХ ст. Метафорична модель *зброя* → *слово* була актуальною впродовж ХХ ст., її зафіксовано в мові поетів різних шкіл, течій та різних поколінь.

Концептуалізація донорської зони *зброя* уможливила аналогізацію *слова* з різними видами зброї та її частинами (*меч, штик, бич, гармата, сокира, ніж, куля та ін.*): *О слово! будь мечем моїм!* (О. Олесь. О слово рідне! Орле скутий!), *Їхне слово — то куля метка* (О. Олесь. Парубоцькі літа — то бурхливий потік...), *Серед людей, у кого зброя — слово* (М. Рильський. Горький), *Нам зброя — слово* (Є. Плужник. Поетові), *О зброє щастя, слово, // я жинь з тобою звик!* // *Ти квітка у любові, // в ненависті ти — штик* (В. Сосюра. «Я знаю силу слова...»), *і знову бич палаючого слова // Йому приносив у тюрму Тарас* (Д. Павличко. Олександр Гаврилюк), *Я ж вам гармати слів повиставляю!* (І. Драч. Мовчанка Стефаника), *хто вклав у руки // всеїдній тварині // сокиру слова* (І. Калинець. Хто тебе Земле прив'язав до шиї всесвіту...). На реципієнтну зону проектували також види ураження зброєю (*різати, вибухнути, полоснути*), акцентуючи більшу силу слова, ніж зброї: *і вибухло слово, гостріше вистрілів* (Б. Рубчак. Бальзак), *полосни ножем // Нежданого, затаєного слова* (Д. Павличко. Концерт у царя), *Ти мусив мати // Слово-топір, // Що громи рубає // Єдине* (В. Вовк. Якби я була Дзвінкою). Ідея надзвичайної уражальної сили *слова* розгорнуто висвітлена в рядках: *Я знаю силу слова — // воно гостріш штика // і швидше навіть кулі, // не тільки літака. // Воно проміння швидше, // в нім — думка й почуття. // Воно іде в народи // для вічного життя. // Коли це слово — зброя* (В. Сосюра. Я знаю силу слова...). Метафора *слово — зброя* у більшості випадків профілює значення *слова* як засобу боротьби з ворогом. Проте в окремих текстах вона має інше значення — це засіб боротьби ворога: *Прийшов прибуду із чужого світла // щоб нас розтяти слова наглим вістрям* (Б. Рубчак. Ця яблуня була мені сестрою).

Актуальна аналогізація *слова* зі зброєю і в текстах, що розкривають процес творчості, внутрішній стан людини: *з старої бронзи зброю владних слів // Переливаю радо на вогні. // Під невгамовним подихом вітрів // Безмежна праця, переможні дні!* (П. Филипович. Я — робітник в майстерні власних слів...), *Слова натягують, як луки, щоб вчасно збити на льоту // нерозшифрованої муки // невідоротну німоту* (Л. Костенко. Напитись голосу твого...).

Серед метафор української поезії ХХ ст., що сформувались на основі моделі *тварина* → *слово*, виділяємо групу одиниць з донорською зоною *крила*, зафіксованих в мові поетів і материкової України, і позаматерикової. Упродовж тисячоліть у всіх культурних традиціях образ *крил* пов'язували з духовністю людини, життям її душі. За словами В. Войтовича [Войтович 2005: 254], це: «солярний символ, який означає божество, духовну природу, дію, силу волі, силу розуму, швидкість, обертг, всеосяжність, здатність вийти за межі реального світу». В українській поезії «крилатим» традиційно зображують те, що стосується внутрішнього світу людини, а саме *душу, думку, мрію, радість, щастя, надію, тугу, розум, волю, свободу* тощо. За міфологічними уявленнями, *слово* — це невидима еманція душі. Відповідно якщо *душа* — птах, то *слово* — крила цього птаха. Вперше метафоричний епітет *крилатий* щодо *слова* вжив Гомер у своїх творах «Іліада» та «Одіссея», згодом це словосполучення стало традиційним для поезії [Войтович 2005: 254]. Як підкреслює Г. Сюта [Сюта 2017: 220]: «навіть кульмінаційно-позитивно марковані образи в поетичній мові не стагнуються, а зазнають природних, логічних змін залежно від соціокультурних та індивідуально-психологічних обставин актуалізації, вербалізованих тем і мотивів тощо». Метафора *крилате слово* в мові аналізованої поезії часто модифікована, збагачена колористичною семантикою, зокрема ознаковими компонентами *срібний, сизий* або *білий*, що

підкреслюють важливість слова, його одухотвореність: *Летять, летять // Слова среброкрилі // На сіножать без ліку білих лілій* (М. Йогансен. Дими махорки), *Слова лилися древні, сизопері // Про те, як споконвіку б'ється світ* (І. Драч. Київське небо), *тільки слово // розкуте крилате // благословить* (В. Вовк. Якби втопити...). *Вона безмежно жіночна — аж до муркотання, // мову має у вітер завиту, слова — білокрилі* (І. Малкович. Юна моя майбутня дружина). Виявляємо її і в трансформованому вигляді з реактуалізованим концептом *птаха* в порівнянні: *Мої слова, // сховавшись від зірок, // мов птахи, // засинають на деревах* (С. Майданська. Мої слова...).

У поетичних текстах Т. Шевченка образ *крилатого слова* реалізовано через дієслова із семантикою польоту: *З-за Дніпра мов далекого // Слова прилітають. // і стеляться на папері, // Плачучи, сміючись, // Мов ті діти* (Т. Шевченко. Не для людей, тієї слави...). Аналогічний спосіб метафоротворення спостерігаємо і в митців ХХ ст.: *з уст зриваються слова! // Як пташки, летять, зникають* (О. Олесь. з уст зриваються слова!), *Летять слова в співучий вирій // під неба синім мохом* (Б.-І. Антонич. Наука), *літають неприручені слова* (І. Калинець. Для зачину), *до мене здаля // прилетіли слова, // що, здавалось, не випрошу в долі* (В. Герасим'юк. Де холодна рука...). Проте якщо у Т. Шевченка йдеться про рідну мову та глибокі почуття й думки, які вона викликає, почута на чужині, то в творах митців ХХ ст. дієслова акцентують легкість слова, його невловимість. Образ *крилатого слова* функціонує в текстах також як алюзія на твори Т. Шевченка: *Тарасові провісні птиці — // слова шугають над Дніпром* (В. Стус. Сто років як сконала січ).

Численну групу складають метафори, в основі яких модель *рослина* → *слово*, що своїми витоками сягає міфологічних уявлень. За спостереженнями В. Кречотня [Кречотень 1987], фітоморфні метафори, зокрема пов'язані з аграрною тематикою, широко вживали в українській поезії кінця ХVІ – початку ХVІІ ст. у мові української поезії ХХ ст. ці метафори реалізують різноплановий зміст. На реципієнтну зону *слово* проєктують стадії розвитку рослини, часто — *цвітіння, цвіт*, профілюючи тим красу слова: *Твої слова — то квіти восени // Весняних барв невідомої вроди!* (О. Олесь. Твої слова — то квіти восени...), *Слова в поезії — квітки. // і щоб сплітати з їх вінки, // Потрібні час і майстра руки* (О. Олесь. Слова в поезії — квітки), *у вазах строф цвітуть слова пахучі, мов квіти* (Б.-І. Антонич. Вірш про вірші), *Слова цвіт, посіяний колись* (А. Малишко. Не знали люди: жить йому віки...), *Але губив під люстрами романс // прекрасних слів одквітлі вже пелюстки* (Л. Костенко. Пелюстки старовинного романсу). Частотні також проєкції *зерна, плоду*, які профілюють вагомість слова: *Мої зернини — то слова. // Як відберуть їх на насіння — мене чекає воскресіння, // і сонце, і весна нова, // і слави жнива золоті* (Д. Павличко. Я народився на землі...), *соняшники колядок // з яких майже повипадали // зернятка слів* (І. Калинець. Поясни йому...), *поки слово не округлилося в плід // запізніся на одну хвилину* (І. Калинець. Поки не вистоялося мовчання). Пусту, беззмістовну мову позначають метафори *лушпиння слів* (Б.-І. Антонич. Про строфу), *солома слів* (І. Калинець. Осмислення порога), *зіжухле листя слів* (І. Калинець. Скину на терези).

Метафоризація концепту *слово* в мові української поезії ХХ ст. відбувалася переважно за традиційними моделями, окремі з яких сформовані ще в дохристиянську епоху. Продуктивність моделі визначали рівень концептуалізації донорської зони та співвідносність її властивостей з реципієнтною зоною. Способи метафоризації концепту істотно залежали від світогляду митця, його емоційно-інтелектуального стану. Діапазон метафоричних проєкцій у межах кожної з моделей упродовж століття постійно розширювався, що засвідчує когнітивну динаміку українського поетичного мовомислення.

Література

- А н д р е й ч е н к о 2011: Андрейченко, О.: Артефактна метафора в сучасному політичному дискурсі: когнітивний аспект. In: Лінгвістичні студії. Вип. 23. 2011, с. 106–110
- В о й т о в и ч 2005: Войтович, В.М.: Українська міфологія. Либідь, Київ 2005.
- Є р м о л е н к о 2009: Єрмоленко, С.Я.: Мовно-естетичні знаки української культури. Інститут української мови НАН України, Київ 2009.
- К р е к о т е н ь 1987: Кречотень, В.І. Українська книжна поезія кінця XVI – початку XVII ст. [Електронна версія]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto01.htm>
- Л а к о ф ф т а і н . 2004: Лакофф, Дж., Джонсон, М.: Метафори, котрими ми живем. Едиториал УРСС, Москва 2004.
- Л и с и ч е н к о 2008: Лисиченко, Л.А.: Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти. Основа, Харків 2008.
- М а л е н к о 2010: Маленко, О.О.: Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості. Харківське історико-філологічне товариство, Харків 2010.
- М о й с і є н к о 2006: Мойсієнко, А.К.: Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: Декодування Шевченкового вірша. Сталь, Київ 2006.
- С е л і в а н о в а 2006: Селіванова, О.О.: Міфологемна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). In: Мовознавство. № 6. 2006, с. 41–51.
- С е л і в а н о в а 2010: Селіванова, О.О.: Лінгвістична енциклопедія. Довкілля-К, Полтава 2010.
- С ю т а 2017: Сюта, Г.М. Цитатний тезаурус української поетичної мови XX ст. Інститут української мови НАН України, Київ 2017.
- Т а р а н е н к о 1980: Тараненко, О.О.: Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. Наукова думка, Київ 1980.
- Т и щ е н к о 2004: Тищенко, О.М.: Метафора Євгена Маланюка: семантико-функціональний аспект. Інститут української мови НАН України, Київ 2004.

Summary

The article reveals the specifics of regular changes in the metaphors of the word in the language of Ukrainian poetry of the 20th century. The metaphors of the word are often used in the language of Ukrainian poetry. New metaphors for the word are formed mainly in accordance with traditional patterns. The dynamics of model is manifested in many artistic metaphors, which are interpretations of the main metaphor. The level of conceptualization of the source domain and the correspondence of its properties to the target domain determines the performance of the model. The range of metaphorical projections in models is constantly expanding over the course of a century. This speaks of the cognitive dynamics of the language of Ukrainian poetry.

Key words: metaphor, artistic metaphor, source domain, target domain, the language of Ukrainian poetry.

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Olomoucké sympozium ukrajinistů (10. : 2020 : Olomouc, Česko)

Ucrainica IX : současná ukrajinistika : problémy jazyka, literatury a kultury : sborník příspěvků. -- 1. vydání.

-- Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. -- 1 CD-ROM (319 stran). -- (Acta Universitatis

Palackiana Olomucensis. Facultas philosophica, Philologica, ISSN 0231-634X ; 2020)

Ukrajinský text, anglická resumé

Sborník vědeckých prací a příspěvků z X. symposia ukrajinistů střední a východní Evropy. -- Obsahuje bibliografie

ISBN 978-80-244-5745-1

* 80(=161.2)+908(477) * (062.534) * (0.034.44)

– ukrajinistika

– sborníky konferencí

– CD-ROM

80 - Filologie [11]

Ucrainica IX

Současná ukrajinistika

Problémy jazyka, literatury a kultury

Výkonná redaktorka: prof. Mgr. Lic. Lenka Zajícová, Ph.D.

Odpovědný redaktor: Bc. Otakar Loutocký

Technická redakce: Mgr. Radana Merzová, Ph.D.

Grafické zpracování obálky: Jiří Jurečka

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.vydavatelstvi.upol.cz

www.vydavatelstviupol.cz

vup@upol.cz

1. vydání

Olomouc 2020

ISBN 978-80-244-5744-4 (print)

ISBN 978-80-244-5745-1 (CD)

ISSN 0231-634X

VUP 2020/0189 (print)

VUP 2020/0190 (CD)